

5. Специальная педагогика / под ред. Н.М. Назаровой. Т.3. Педагогические системы специального образования. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 400 с.

УДК: 376-056.264:811.161.2

*Рецензент: Е.А. Данілавичюте,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ЗНАТЬ ПРО ДІЄСЛОВО В УЧНІВ 2-4 КЛАСІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Грибань Г.В.

У статті висвітлено шляхи побудови експериментальної методики діагностики стану сформованості знань про дієслово в учнів 2-4 класів з тяжкими порушеннями мовлення. Обґрунтовано основні підходи та принципи побудови методики дослідження.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, дієслово, українська мова, молодші школярі з ТПМ.

К вопросу определения состояния сформированности знаний о глаголе у учащихся 2-4 классов с тяжёлыми нарушениями речи

В статье представлены пути разработки экспериментальной методики диагностики состояния сформированности знаний о глаголе у учеников 2-4 классов с тяжёлыми нарушениями речи. Обосновано основные подходы и принципы построения методики исследования.

Ключевые слова: тяжёлые нарушения речи, глагол, украинский язык, младшие школьники с ТНР.

To a question of definition of a condition of formation of knowledge of a verb at pupils of 2-4 classes with heavy violations of speech

Developmental ways of an experimental technique of diagnostics of a condition of knowledge formation of a verb at pupils of 2-4 classes with severe speech disabilities are presented in the article. The main approaches and the principles of creation of a technique of research are represented.

Keywords: severe speech disabilities, verb, Ukrainian language, primary schoolchildren with severe speech disabilities (SSD).

Оволодіння мовленням для вільної комунікації та спілкування – нагальна потреба і мета розвитку особистості в цілому. Важливі завдання та цілі початкової освіти на сучасному етапі розвитку суспільства полягають у засвоєнні мовних норм, формуванні мовленнєвих умінь і навичок, підвищенні рівня культури українського мовлення.

Для учнів 2-4 класів з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) шлях до досягнення такої мети є ускладненим та обтяженим наявністю в школярів загального недорозвинення мовлення (ЗНМ), обмеженістю мовленнєвого

досвіду, особливостями психічного розвитку (О.Л. Жильцова, Г.А. Каше, Р.Є. Левіна, М.А. Савченко, Є.Ф. Соботович, Л.Ф. Спірова, та інші). Ось чому проблема подолання мовленнєвих недоліків є однією із актуальних, як для спеціальної, так і для загальної методик навчання.

Основною запорукою та засобом досягнення цієї мети є процес вивчення рідної мови, що має на меті опанування учнями мовними знаннями, збагачення їхнього словникового запасу, вироблення навичок усного і писемного мовлення, реалізація важливих розвивальних та виховних задач.

Вступаючи до школи, дитина переходить до засвоєння мови і її елементів на принципово іншому – усвідомленому рівні, що потребує засвоєння складних лінгвістичних понять. Під час вивчення курсу “Українська мова”, як шкільного предмету, у дитини починає формуватися свідоме ставлення до мовленнєвої дійсності [6]. Це відбувається лише за умови спеціально організованого навчання. Його успішність пов'язують із загальним розвитком учнів, що відображається у вдосконаленні можливостей засвоювати ними теоретичні знання та прогресивних змінах їхнього розумового розвитку.

Програмою початкового курсу з української мови в загальноосвітній школі для дітей 2-4 класів з тяжкими порушеннями мовлення передбачено вивчення теоретичних знань з рідної мови. Цьому передує практичний рівень оволодіння граматикою під час використання і сприймання мовлення оточуючих, що виявляється недостатньо сформованим у молодших школярів із ТПМ та потребує подальшої підтримки.

Основним завданням предмету “Українська мова” в початковій школі для дітей з тяжкими порушеннями мовлення є, по-перше, формування комунікативної компетенції, що передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, культурою мовлення; по-друге – мовної компетенції, що включає в себе необхідні елементи знань про систему мови, вміння та навички користування ними для досягнення орфографічної, пунктуаційної та мовленнєвої грамотності (Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко).

Опанування знань з даного предмету здійснюється відповідно до чинних програм для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, розроблених співробітниками лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (2005 р., 2006 р.) та відповідних підручників.

Відповідно до чинних програм в школі для дітей з ТПМ вивчення дієслова, його форм, правопису та засвоєння знань про нього, як частини мови, в початкових класах передбачає початковий етап на цьому шляху, що рівномірно розподіляється за класами [4].

Саме вивчення дієслова значною мірою просуває мовленнєвий розвиток учнів. Дієслово динамізує мовлення, організує синтаксичну структуру речень, створює умови для виникнення зв'язного мовлення. Дієслово, як організуючий центр речення, має найбільше синтаксичних зв'язків у реченні, чим пояснюється його синтаксична специфіка. Дієслово за своїм лексичним значенням, багатством форм і синтаксичних можливостей є "однією із найбільш складних і найбільш містких граматичних категорій" (В. Виноградов), а також складає ядро предикативної лексики. З точки зору лінгвістики, предикату відводиться центральна роль в організації синтаксичних одиниць, які є базисом наступної комунікації. На основі розвитку предикативної функції мовлення формується внутрішнє мовлення і вміння викласти власні думки у розгорнутому висловлюванні.

Аналіз результатів досліджень дозволяє дійти висновку про те, що в галузі логопедії, на сьогоднішній день, відсутні наукові дані, які б висвітлювали особливості засвоєння та формування знань про дієслово учнями з тяжкими мовленнєвими розладами з урахуванням вищезазначених позицій.

Підґрунтям для розробки методики формування знань про дієслово в учнів 2-4 класів з ТПМ є вивчення стану сформованості цих знань у даної категорії дітей, що дасть змогу визначити механізми виникнення цих труднощів.

З огляду на вищесказане, було розроблено методику діагностики стану сформованості знань про дієслово у молодших школярів 2-4 класів із ТПМ з урахуванням психолінгвістичних механізмів їх становлення, в процесі нормального онтогенезу, а також тих патогенетичних механізмів, що обумовлюють специфіку їх становлення у дітей цієї категорії.

Дослідження проводилося на базі спеціальної школи-інтернату №7 м. Києва та загальноосвітньої школи №248 (класи для дітей з ТПМ) м. Києва.

Проаналізовано індивідуальні картки молодших школярів 2-4 класів, де відображено дані первинних мовленнєвих порушень учнів, стан сформованості усного мовлення та особливості писемного.

На основі спеціально дібраних завдань, які відповідають класичним методикам обстеження усного мовлення, досліджено фонетичну будову; фонематичні процеси (сприймання, уявлення, аналіз, синтез); лексико-граматичну будову; зв'язне мовлення.

Матеріали констатувального етапу дослідження дібрано відповідно до чинної програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з ТПМ та відповідних підручників.

В ході дослідження було дотримано ті ж вимоги до подання інструкцій до завдань, якими користуються учні, виконуючи завдання у сучасних підручниках. Актуальними наразі є підручник з української мови для 2 класу загальноосвітніх шкіл для дітей з ТПМ (В.В. Тищенко, Е.А. Данілавічюте, Л.І. Трофименко), а також підручники з рідної мови для 2-4 класів загальноосвітніх шкіл (М.А. Білецька, М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко) [1, 2, 3, 5].

Методика обстеження будувалася за принципами послідовності подачі матеріалу, підключення аналізаторних систем, участі психічних функцій та операцій. Було запропоновано завдання на виконання різних видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо. Виконання різних видів робіт відбувалося від найскладніших до простих за умови збереження єдності мовленнєвого матеріалу, тобто зберігалася його

одноманітність. Такий підхід сприяв виявленню ланки, на якій відбувається збій у засвоєнні теоретичного програмового матеріалу чи то практичних умінь та навичок.

З метою запобігання ефекту научуваності при подачі діагностичних завдань враховано принцип віддаленості подачі завдань в часі.

Передбачалося здійснення дослідження у двох напрямках:

виконання діагностичних завдань, спрямованих на визначення рівня засвоєння теоретичних знань;

виконання діагностичних завдань, спрямованих на визначення рівня сформованості практичних умінь та навичок.

Вивчення початкового курсу з української мови молодшими школярами 2-4 класів з ТПМ окрім практичного навантаження вимагає опанування теоретичних знань. Адже оволодіння мовленням на практичному рівні, достатньому для спілкування не є запорукою у вивченні мови, як предмету. При цьому виступають на перший план оволодіння дитиною особливою діяльністю, оволодіння особливими якостями. Теоретичний рівень обізнаності передбачає наявність знань, умінь та навичок, які дитина спочатку здатна виконувати на доволі високому рівні діяльності. Важливим аспектом опанування теоретичних знань виступає засвоєння школярами термінів.

Передбачені програмою напрями опрацювання дієслова визначили основний зміст методики дослідження стану сформованості знань про дієслово в учнів 2-4 класів з ТПМ. Серед них важливими є завдання, спрямовані на визначення знань та уявлень учнів про дієслово на різних мовних рівнях:

- лексичного значення (синоніми, антоніми, омоніми, переносне значення, багатозначність);
- граматичного значення (словозмінювання, словотворення, синтаксична роль в мовленні);
- семантичного значення;

- стилістичного значення
- правопису.

У контексті перевірки у другому класі було запропоновано завдання на з'ясування:

сформованості загального поняття про дієслово;

здатності виділяти дієслово серед інших частин мови;

вміння встановлювати зв'язок дієслова у реченні з іншими словами;

сформованості вмінь використовувати дієслова відповідно до ситуації спілкування;

навички постановки питання до різних часових та особових форм дієслова, зміни форм дієслів, орієнтуючись на кількість виконавців за зразком «один — багато»;

здатності добору та використання дієслів-синонімів, дієслів-антонімів, вживання дієслів у переносному значенні;

У третьому класі було додано завдання на визначення засвоєння неозначеної форми дієслова та ознайомлення учнів із зміною дієслів за часами, числами й родами (в минулому часі), визначення часу за питаннями.

З четвертого класу було запропоновано завдання на визначення вміння:

дієвідмінювати дієслова;

вживати дієслова в різних часових формах.

Окрім того, мали місце вправи на виявлення засвоєння правопису особових закінчень дієслів I та II дієвідмін.

Такі завдання дають змогу визначити сформованість початкових уявлень про дієслово, як частину мови, вміння свідомо вживати дієслова в усному та писемному мовленні, засвоєність основних категорій дієслова, як-то час, число, рід, вид.

Опанування знань про дієслово, як частину мови забезпечує надалі успішне застосування їх на практиці лише в тому випадку, якщо учні засвоюють суттєві ознаки, що складають сукупність поняття, вміють виявити

ці ознаки у частковому явищі, виконуючи у зазначеній послідовності розумові операції.

Отже, вироблена стратегія дослідження та зазначені умови проведення констатувального етапу дослідження дали змогу визначити стан сформованості знань про дієслово в учнів 2-4 класів з ТПМ відповідно до вимог чинної програми для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення з предмету «Українська мова». Подальший аналіз результатів дослідження дозволить скласти адекватну програму корекційного впливу.

Література:

1. Білецька М.А. Рідна мова: підруч. Для 2 кл. М.А. Білецька, М.С. Вашуленко – 4-те вид. – К.: Освіта, Освіта 2009, 2010. – Ч.ІІ. – 127с.
2. Вашуленко М.С. Рідна мова: Підруч. Для 3кл./ М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко – К.: Освіта, 2003. – Ч.ІІ. – 112с.
3. Вашуленко М.С. Українська мова: Підруч. Для 4кл. загальноосвіт. навч. закладів / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко; За наук. ред.. М.С. Вашуленка – Харків: Сиція, 2012. – Ч.ІІ. – 128с.
4. Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Частина 1 / Тищенко В.В., Данілавичюте Е.А., Гаврилова Н.С. / За ред. М.К. Шеремет – К.: Неопалима купина, 2006. – 360 с.
5. Українська мова: підручник для 2 кл. Загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Ч.1 / ав.кол.: В.В. Тищенко, Е.А. Данілавичюте, Л.Є. Трофименко – К.: Педагогічна думка, 2009. – 96с.
6. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 208с.

УДК 159.942+159.947:376.43-053.2

*Рецензент: Макарчук Н.О.
кандидат психологічних наук,
заступник директора
з науково-експериментальної роботи
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ
САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ВІКУ З СИНДРОМОМ ДАУНА**

Грикун А.С.